

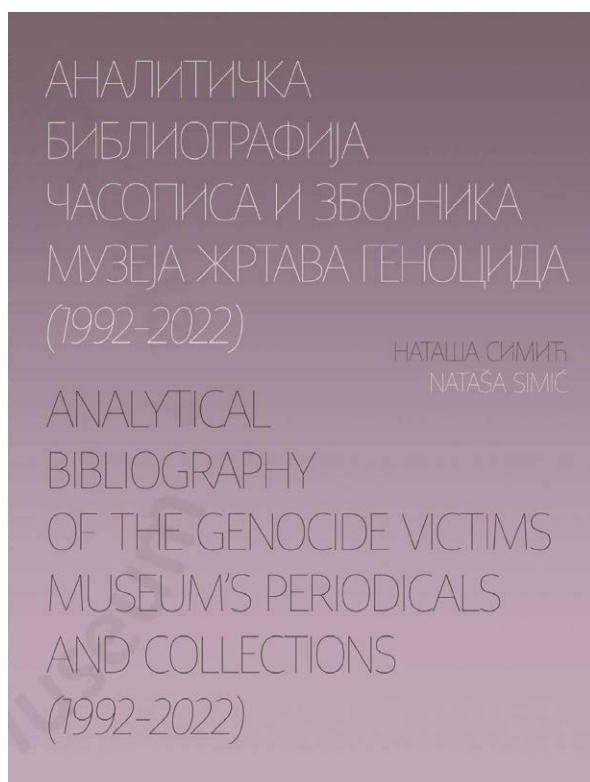
Прилог о издавачкој делатности Музеја жртава геноцида за 2023. годину

Када говоримо о установама културе од националног значаја које се баве издаваштвом, високо место у Републици Србији заузима Музеј жртава геноцида. Овај музеј је, од свог оснивања (1992) до данас, развио бројне и разноврсне облике рада: од научних истраживања и организовања стручних скупова, преко формирања музејског фонда и специфичних база података, до реализације едукативних програма и изложби са веома вредним експонатима и документима. Последњих година организовани су акредитовани семинари за наставнике и професоре историје у основним и средњим школама, са акцентом на културу сећања. Све ове активности биле су праћене издавачком делатношћу.

Издавачка делатност Музеја представља један од кључних аспеката његовог институционалног деловања јер омогућава систематско публикување резултата научноистраживачког рада, промовисање музејских активности и афирмисање културних и научних вредности. Поред своје примарне функције која се односи на објављивање и презентацију истраживачких резултата, ова делатност има шири друштвени, образовни и културни значај. Она доприноси афирмисању културе сећања, развоју историјске свести и ширењу знања о прошлости, чиме Музеј постаје активан учесник у процесу изградње и очувања колективног памћења.

Посебан значај издавачке делатности огледа се у њеној образовној и васпитној улози, која је неодвојива од мисије Музеја као институције културе и науке. Кроз систематско публикување резултата истраживања, Музеј ствара платформу за ширење сазнања о историјским процесима и догађајима, посебно онима који су од пресудног значаја за разумевање националног и регионалног идентитета. На тај начин, публикације Музеја нису намењене само стручној јавности и научној размени, већ постају и педагошко средство за едукацију шире друштвене заједнице, укључујући и млађе генерације.

Издавачка делатност, поред своје научне и образовне функције, има и снажан етички и меморијални карактер. Посебно је значајна у контексту неговања свести о трагичним последицама оружаних сукоба, страдања цивилног становништва и геноцида. Публиковањем релевантних извора, истраживачких студија, зборника и каталога изложби, Музеј доприноси очувању сећања на жртве и развијању друштвене одговорности према прошлости. На тај начин, издавачка активност постаје средство очувања историјске истине и упозорења на опасности заборава и ревизионизма.

У академском и културолошком смислу, издавачка делатност Музеја представља интегрални део његове научноистраживачке и едукативне мисије. Њом се успоставља трајна веза између научне заједнице и јавности, чиме се научна сазнања чине приступачним и разумљивим ширем кругу читалаца. Истовремено, публикације Музеја делују као инструмент критичке интерпретације прошлости, подстичући промишљање о историјским појавама и њиховим последицама.

Стога, издавачка делатност Музеја не треба да се посматра као пратећа активност, већ као један од стубова институционалног идентитета и друштвене мисије Музеја. Она представља значајан допринос очувању националног, културног и меморијалног наслеђа, као и унапређењу научног дијалога и јавне свести о важности очувања историјског искуства.

У 2023. години, Музеј је самостално објавио седам нових монографија; монографија *Слике монахиње Марије и Свети новомученици јасеновачки у светлосћи Васкрсења* штампана је у поновљеном издању, што збирно износи осам монографских публикација издатих у 2023. години.

Овај прилог представља кратак водич кроз монографска издања Музеја жртава геноцида у 2023. години.

Музеј жртава геноцида је, поводом обележавања јубиларне тридесете годишњице постојања и рада, објавио репрезентативну двојезичну српско-енглеску монографску публикацију под насловом *Аналитичка библиографија часописа и зборника Музеја жртава геноцида*.

цида (1992–2022). Ова монографија издата је у оквиру едиције *Varia*, под редним бројем 2, штампана је у тиражу од 200 примерака на 304 страна. Ауторка ове библиографије је историчарка и библиотекар саветник Наташа Симић. Читаоцима је пружила прилику да сагледају веома важан сегмент српске историје.

У двојезичном предговору, на српском и енглеском језику, ауторка се потрудила да нас упозна са методологијом израде библиографије, начином прикупљања и селекцијом грађе. Монографија је илустрована одабраним насловним фотографијама репрезентативних издања. Библиографија је настала поводом обележавања тридесет година од оснивања Музеја и осам година континуираног излагања музејског *Годишњака* као серијске публикације (2014–2022). *Годишњак* је првобитно покренут 2005. године као збирка монографских публикација зборничког типа. Током наредних година објављено је пет тематских зборника који заједно чине посебну колекцију или збирку под називом *Годишњак Музеја жртва геноцида*. Серија тематских зборника редефинисана је 2014. године, када је прерасла у музејски часопис под насловом *Годишњак Музеја жртва геноцида*, а већ наредне 2015. године музејски часопис је променио назив који од тада гласи *Годишњак за истраживање геноцида*.

Почевши од 2019. године, Музеј је у сарадњи са Одбором за Јасеновац Светог архијерејског сабора Српске православне цркве отпочео и са објављивањем нове серије која обухвата зборнике са симпозијума под називом *Новомученици: Полијерсијективна*, тако да радови из ових зборника чине такође корпус ове библиографије. Поред поменутих публикација, овом аналитичком библиографијом обухваћени су и прилози садржани у седам тематских зборника радова који су објављени у периоду од 1995. до 2017. године.

Аналитичка библиографија музејског часописа и тематских зборника спада у ред специјалних библиографија са јасно дефинисаним критеријумом на основу којег је грађа прикупљена и обрађена. У контексту временских параметара библиографија је првенствено ретроспективна, али је такође и текућа пошто, поред старије, прати и савремену издавачку продукцију Музеја. Према обухвату грађе може се сврстати у регионалне, а у ширем контексту и у међународне библиографије. Према језичком критеријуму, ово је првенствено српска библиографија. Како библиографије истраживачима представљају полазне тачке, ова ће несумњиво бити полазна тачка свима који буду желели да сазнају више о геноциду почињеном над Србима, Ромима и Јеврејима на овим просторима.

Веома значајна монографија коју је Музеј жртва геноцида објавио у 2023. години је и *Библиотека Музеја жртва геноцида: првих 15 година (2007–2022)* ауторке Гордане Шеатовић, библиотекарке Музеја. Монографија је двојезична, илустрована, издата у оквиру едиције *Varia*, под редним бројем 3, штампана у тиражу од 200 примерака на 196 страна. Ауторка нас је на самом почетку упознала са организацијом рада у библиотеци, која у свом фонду има публикације драгоцене за изучавање историје српског народа. Из публикације сазнајемо да је стручна обрада и класификација фонда почела 2006. године, а библиотека регистрована 2007. године као специјална библиотека.

Библиотека је основана на основу фонда књига којег су чинили поклони дародаваца. Неки од дародаваца које ауторка спомиње су: др Милан Булајић, први директор Музеја

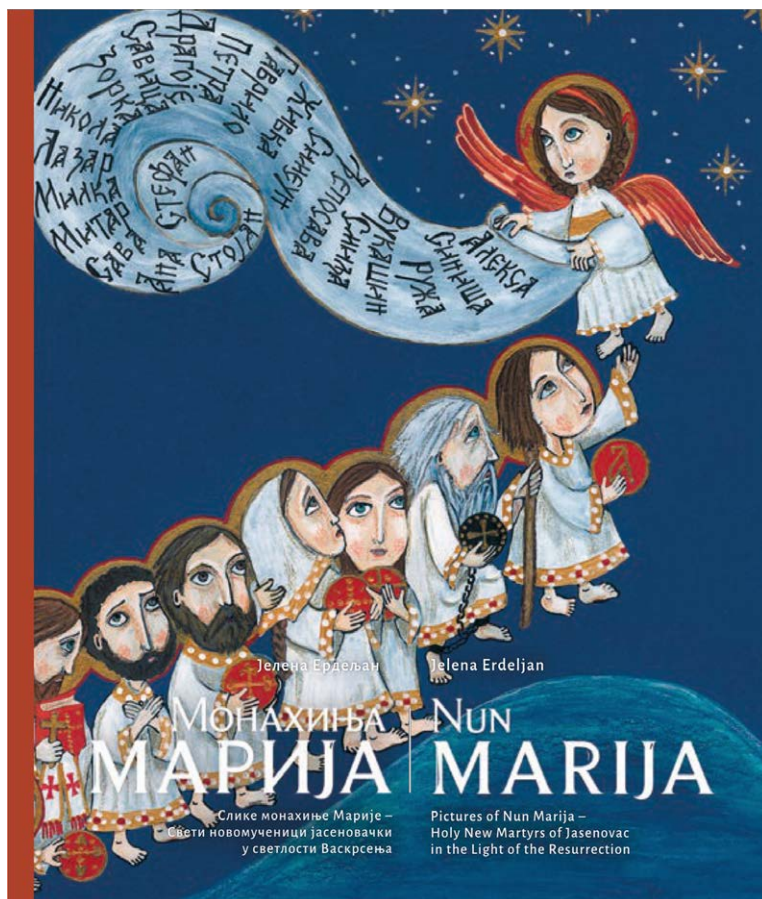

жртва геноцида, др Драгоје Лукић, истраживач који је дао велики допринос у изучавању и промовисању истине о Јасеновцу, др Јефто Шашић, Бранко Бокан и многи други. Ауторка се потрудила да биографије многих дародаваца буду саставни део ове публикације.

Ова публикација има веома велики значај за историју изучавања самог Музеја јер се у њој могу наћи подаци из историје постанка самог Музеја. Оно што је најбитније, она показује како се библиотечки фонд Музеја из године у годину повећава, како самом издавачком продукцијом, тако и разменом која је кроз дугогодишњу сарадњу успостављена са многим значајним институцијама у земљи и свету.

Књига ауторке Јелене Ердељан, под насловом *Слике монахиње Марије и Свети новомученици јасеновачки у светлости Васкрсења*, представља значајно научно дело које својом тематиком и приступом буди посебну пажњу, будући да обрађује област која је у српској научној заједници још увек недовољно истражена. Издата у едицији *Varia*, под редним бројем 4, на 188 страна, двојезична (српско-енглеска), налази се на раскршћу историје уметности, теологије и културног памћења, те доприноси разумевању сложених односа између уметничког стваралаштва, духовности и историјске трауме.

Ово дело је од изузетне важности за све који се баве питањима уметности и геноцида, с посебним освртом на геноцид који је Независна Држава Хрватска спровела над Србима, Јеврејима и Ромима током Другог светског рата. Ауторкина проницљива и методолошки пре-

цизна разматрања пружају значајан допринос области историје уметности, осветљавајући притом сложене геополитичке и културне контексте Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине.

Посебна вредност књиге огледа се у начину на који ауторка повезује уметнички израз са процесима културног памћења, при чему монашка традиција добија кључну улогу у очувању духовног и националног идентитета. Монахиња Марија је, у својим иконографским радовима, успела да сублимира колективну свест о патњама и страдању српског, јеврејског и ромског народа у оквиру Независне Државе Хрватске, а нарочито у логору Јасеновац. Својим делом она истиче појединачне примере мучеништва, именујући жртве и страдалнике, чиме уметност добија карактер сведочанства, молитве и отпора забору.

Тако, књига Јелене Ерделјан представља не само значајан допринос историји уметности, већ и вредан прилог научном проучавању културе сећања и духовног наслеђа у контексту српске страдалне историје. Њен интердисциплинарни карактер чини је примером како се уметност може читати као историјски документ, теолошки израз и културни чин памћења.

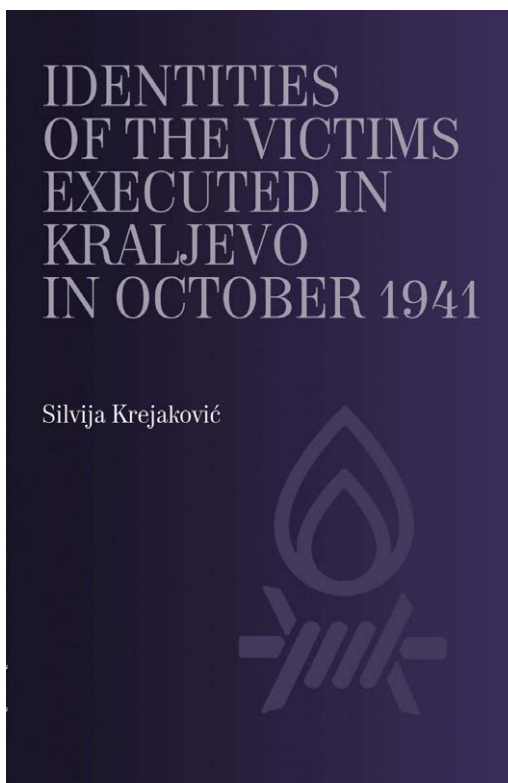
Публикацију *Бујарски рајини злочини у окупираној Србији (1915–1918): изабрани документи и сведочења* приредио је Милован Пизари. Ова монографија је издата у суиздаваштву

са Центром за примењену историју. Овај зборник докумената представља значајан научни допринос проучавању периода бугарске окупације Србије током Првог светског рата (1915–1918). Публикација обухвата тридесет два критички приређена извора, похрањена у различитим фондовима Државног архива и Архива Југославије, што указује на ширину и сложеност архивске грађе која је послужила као основа за истраживање.

Стручним и методолошки утемељеним одабиром изворне грађе, приређивач је успео да од заборават отргне драгоцен историјски материјал који сведочи о природи и обиму злочина, као и о систематској примени различитих облика асимилационе политике и културне репресије које је спроводила Краљевина Бугарска на окупираним територијама. Документи обухваћени у зборнику осветљавају бројне аспекте окупационе политике – од административних мера усмерених на брисање српског националног идентитета, преко насиља над цивилним становништвом, до деловања регуларних бугарских војних јединица и комитских одреда, чије је поступање оставило дубоке трагове у колективном памћењу српског народа.

Овај зборник се битно разликује од постојећих публикација на исту тему, како по начину критичког приређивања грађе, тако и по концептуалном приступу који наглашава интердисциплинарност и историјску објективност. Његов основни циљ није само документовање и презентација архивских материјала, већ и борба против заборават, односно настојање да се очува сећање на жртве и страдања настала као последица окупационе политике.

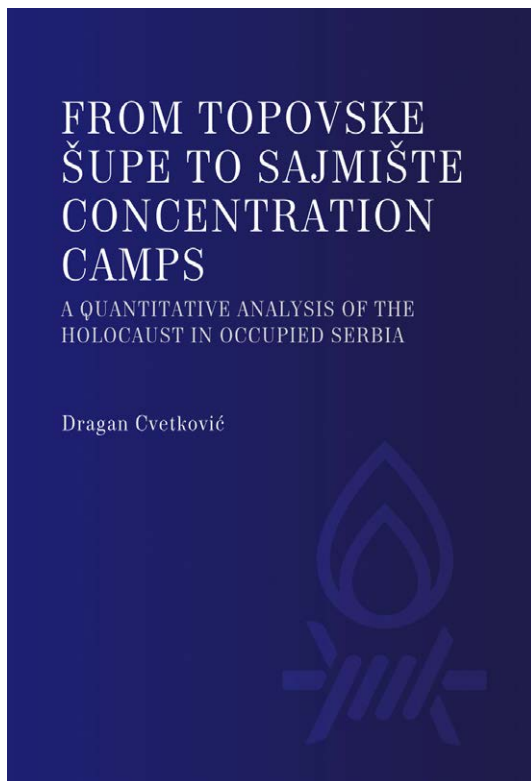

Припрема и обрада докумената претходиле су озбиљном и систематичном истраживању које је обухватило анализу административних, војних и приватних извора, као и њихово критичко вредновање у контексту савремених музеолошких и историографских стандарда. На тај начин, зборник *Бугарски ратни злочини у окупираној Србији (1915–1918)* не представља само збирку докумената, већ и научно засновану реконструкцију историјске стварности са изразитом меморијалном и образовном функцијом.

Својим научним приступом и јасно дефинисаном историографском сврхом, ова публикација даје вредан пример успешног критичког приређивања извора, истовремено пружајући подстицај новим истраживањима у области проучавања бугарске окупације Србије у периоду 1915–1918. године. Њен значај је вишеструк: она обогаћује корпус доступне историјске грађе, доприноси објективнијем разумевању сложених догађаја из тог периода и истовремено делује као инструмент културе сећања, усмерен против нестанка историјског памћења и ревизије прошлости.

У току 2023. године, Музеј жртава геноцида уводи нову едицију под називом *In translatione*, у којој ће бити уврштене научне студије преведене на енглески језик.

Монографија *Identities of the victims executed in Kraljevo in October 1941* ауторке Силвије Крејаковић је прва књига у новооснованој едицији. Ова монографија је превод научне монографије о којој је много писано.

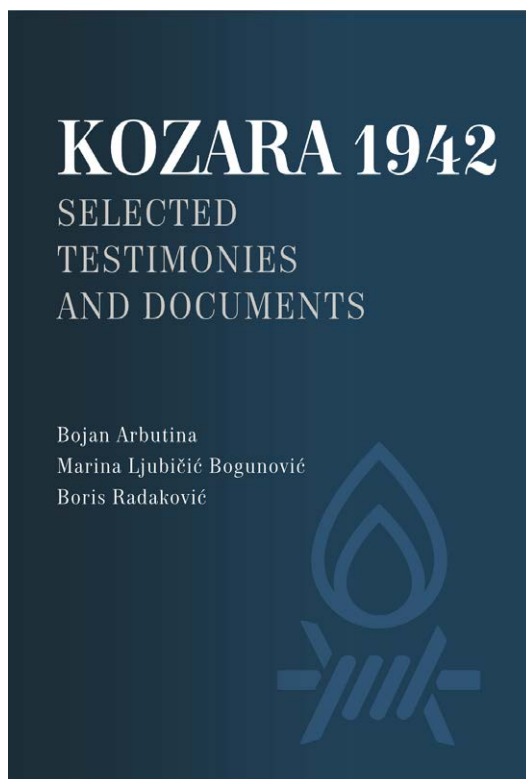

Ауторка овог чланка ће пренети мали део текста из књиге који говори о страдању у Краљеву и описује тај монструозан догађај кроз речи владике Николаја Велимировића:

„Када су безбожни властодршци постројили у Краљеву 2.200 грађана разног узраста и пола, ненаоружаних и невиних, да их стрељају због 22 њихова војника погинула у борби са националним српским четницима, тада један богомолац, Драгослав, црквењак наше катедрале, стојећи у строју пред стрељање, узео је да мирно чита *Нови завет*. Приметивши да ће непријатељ убрзо да пуца из митраље-за, он затвори свету књигу и метну у недра, па онда викну из свег гласа: 'Не бојте се смрти, браћо, Христос Воскресе!' Утом плотуни загрмеше и 2.200 хришћанских тела оборише на земљу, док 2.200 душа узнесе се на небесну војску мученика за веру Христову. Јер макар да је неко од њих и грешан био, као разбојник на крсту, отишао је у рај зато што је пред смрт исповедио васкрсење Христово.“

Ауторка ове научне монографије је саставила списак свих страдалих у октобру 1941. године у Краљеву, што представља резултат исцрпног истраживачког рада, који ће млађим истраживачима умногоме помоћи.

Драгоцена монографија историчара Драгана Цветковића под називом *From Topovske šupe to Sajmište concentration camp : a quantitative analysis of the Holocaust in occupied Serbia* приказује раз-

мере страдања јеврејске заједнице кроз компаративни приказ. Он је своје истраживање првенствено усмерио на старосну, полну, образовну и професионалну структуру јеврејских жртава заточених у најмасовнијим губилиштима као што су: логор на београдском Старом Сајмишту, у Топовским шупама, на Бањици, Црвеном крсту али и свим другим логорима широм Србије.

Научни приступ овој теми, уз мноштво графикона, табела и статистичког материјала, даје јавности на увид прецизну слику Холокауста. Ово прецизно истраживање, подељено у неколико сегмената, доноси нам сазнање да су нека занимања којима су се бавили Јевреји потпуно изумрла.

Ова вредна монографија, сада преведена на енглески језик, помоћи ће многим истраживачима из земље и иностранства да уз прецизне бројке схвате размере страдања у логорима за време Другог светског рата.

Трећа монографија у едицији *In translatione* носи наслов *Kozara 1942 : selected testimonies and documents*. Приређивачи ове изузетно вредне монографије су Бојан Арбутина, Марина Љубичић Богуновић и Борис Радаковић.

Први део ове изузетно потресне публикације доноси сведочанства и исказе људи са Козаре који су преживели офанзиву и гледали смрти у очи. Међу сведочанствима се налазе сећања партизана, медицинских радника и цивила који су очевици геноцида над Србима у Независној Држави Хрватској на подручју Козаре. Страшна судбина задесила је и цивиле

на Козари. Они који нису погинули од ратних дејстава или ликвидирани на Козари, спроведени су у логоре. Прихватни логори никли су свуда око Козаре. Један део цивила са Козаре, углавном жене и деца, завршио је у Славонији, размештен по хрватским селима као бесплатна радна снага. Изузетно потресна сведочанства у овој публикацији се односе страдање српске деце са Козаре и њиховом одвајању од породица. Њихово страдање би било још бројније да није било помоћи коју је за Србе у усташким концентрационим логорима покренула Диана Будисављевић.

Други део ове публикације доноси Записник са окружног саветовања Окружног комитета КПЈ за Козару, које је одржано 20. и 21. септембра 1942. године и неколико преписа докумената власти Независне Државе Хрватске. Сва ова документа се чувају у архиву Меморијалног музеја на Мраковици.

Овим прегледом, којим су обухваћене само монографије издате у 2023. години, настојала сам да укажем на изузетно богату и разноврсну издавачку продукцију Музеја, која својим садржајем и тематиком представља један од најзначајнијих облика очувања и афирмације културе сећања. Управо захваљујући оваквим издањима, Музеј остварује своју мисију чувара националног памћења и посредника између прошлости и савремености, јер без културе сећања нема ни историје, нити могућности њеног потпуног разумевања.

Сматрам да наведена издања представљају поуздан и вредан темељ за даље научно-истраживачко и издавачко деловање, усмерено ка продубљеном сагледавању историјских чињеница о страдању српског народа широм простора бивше Југославије. Њихова даља обрада, интерпретација и публиковање неопходни су како би научна сазнања постала доступна широј јавности, чиме се не само чува историјска истина, већ се и развија друштвена свест о значају памћења и сећања као темеља културног и националног идентитета.

Наташа Симић